

Beelden van vervulling

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Jesaja 27, 2-6

2^e schriftlezing: Openbaring 14,17 - 15,4

3^e schriftlezing: Lukas 1, 5-24 en 13, 6-9

Inleiding

In de aankondiging van de geboorte van Johannes de Doper is het alsof we de draad weer oppakken bij Abraham en Sara, oude mensen die uitzien naar het kind dat God heeft beloofd. In de periode van Advent die voor ons ligt zullen we steeds niet alleen door de woorden van een tekst, maar ook door het beeld van een icoon kijken naar de spanning van belofte en vervulling. Tenslotte zal het gaan om vruchten van gerechtigheid.

Thema: Beelden van vervulling.

Gemeente van Christus,

heel belangrijk in het Lucasevangelie is de wijze waarop de evangelist de geboorte van Jezus Christus invlecht in het verhaal van Johannes de Doper.¹ Eerst wordt namelijk de geboorte van Johannes aangekondigd;² dan volgt de aankondiging van de geboorte van Jezus;³ de twee aanstaande moeders, de een oud, de ander juist jong, zijn elkaars nicht en zij ontmoeten elkaar. Sterker, door elkaar op te zoeken veroorzaken zij dat de vruchten van hun beider schoot elkaar ontmoeten en het kindje Jezus 'opspringt' (ik neem aan trappelt met zijn voetjes) in de buik van zijn moeder alsof hij Johannes herkent;⁴ dan prijst Maria God om Jezus;⁵ de oude Zacharias prijst, nadat het kind is geboren God om Johannes;⁶ en tenslotte wordt Jezus geboren. Literair is het een hele knappe compositie, maar het gaat natuurlijk om de boodschap die Lucas op deze manier kracht wil bijzetten.⁷

Jezus en Johannes zijn voor Lucas nauw verbonden in één groot heilswerk van redding en recht, maar Johannes is daarin voor Lucas aan Jezus ondergeschikt. Er ontstaat als het ware een ritme van vraag en antwoord. Dat ritme zou je kunnen opvatten als een verpersoonlijking van het Oude en het Nieuwe Testament. De twee veronderstellen elkaar. De een werpt een licht op de ander. Beelden zijn het van uitzien in verlangen en van vervulling zijn het, van verwachting en geboorte. Het is zoals ieder vurig gewenst kind in het leven van zijn of haar ouders een antwoord is op een levenslange vraag om vrucht dragen. Dat is waar, maar het is meer. Johannes en Jezus beiden zijn vervulling van belofte. En toch is hun betekenis onderling heel verschillend. Juist zo staan zij naast elkaar in een godgegeven reliëf. Zacharias en

Elisabeth hernemen het oude thema van Abraham en Sara, herkenbaar bij een hele serie Oud Testamentische figuren. Zij waren 'vrome en gelovige mensen, die zich strikt aan alle geboden en wetten van de Heer hielden.'⁸ Maar zij hadden geen kinderen, want, staat er 'Elisabeth was onvruchtbaar'. In het Joodse denken staat hier eigenlijk een paradox. Een tegenstelling die geen echte tegenstelling is. Want dit kan niet! Mensen die zich houden aan Gods wet, die kunnen niet onvruchtbaar zijn. Die dragen immers, per definitie, vruchten der gerechtigheid. Staat er niet in de profeten, in Jesaja:

Zoals regen of sneeuw neerdaalt uit de hemel
en daarheen niet terugkeert
zonder eerst de aarde te doordrenken,
haar te bevruchten en te laten gedijen,
zodat er zaad is om te zaaien en brood om te eten -
zo geldt dit ook voor mijn woord
dat voortkomt uit mijn mond:
het keert niet vruchteloos naar mij terug,
niet zonder eerst te doen wat ik wil
en te volbrengen wat ik gebied.⁹

Natuurlijk begrijpen we wel wat er wordt bedoeld. Hoewel? Was Elisabeth inderdaad onvruchtbaar in de zin dat zij geen kinderen kon krijgen? Of was het Zacharias. Hoe weet Lucas dat? Menig arts die zich in de diagnose pijnlijker heeft vergist. Het geen kinderen kunnen krijgen is een pijnlijk thema in het jodendom.¹⁰ Zo komt Johannes de Doper dan aan het begin van het evangelie symbool komt te staan voor de worsteling met onvruchtbaarheid, letterlijk, maar vooral figuurlijk. Het is een thema zo vaak herkenbaar in zoveel verhalen uit het Oude Testament, maar ook in de moderne tijd nog altijd actueel, of sterker, misschien wel actueler dan ooit.¹¹ Wij spreken misschien gemakkelijker van de zin van ons leven, of van een vervuld en waardevol leven en dat hangt in de 21e eeuw lang niet altijd samen met het al dan niet krijgen van kinderen, ook al kan dan wel. Vaak zal het ook gaan om iets bereiken, voor de een in termen van status, geld, of een interessante carrière. Voor de ander zal het gaan om het ontvangen van waardering van mensen, voor weer een ander om het samen met vrienden genieten van wat vaak genoemd wordt 'het goede van het leven.'

Problematisch daarbij kan zijn, dat op veel wat vroeger als maatschappelijk zinvolle vormen van vrucht dragen werd beleefd, tegenwoordig wordt neergekeken als saai, oninteressant, of de moeite niet waard. Kortom, je moet met een goed verhaal komen, om je leven als vruchtbaar in de schijnwerpers te kunnen plaatsen.

Maar u begrijpt, het gaat in het evangelie niet om de schijnwerpers. Het gaat om de inhoud van de vruchtbaarheid als vervulling van je leven. Johannes de Doper staat symbool voor het menselijk worstelen met onvruchtbaarheid. Maar hij is het ook die stem geeft aan het diepe verlangen van een mens om de wil van God te doen. Dat verlangen vinden we ook bij Jezus, maar nu in een zo krachtige verbondenheid met God en een vervulling die zo rijk is in vrucht dragen dat het Koninkrijk van God waar dit gebeurt niet anders kan dan aanbreken.

Met andere woorden Johannes en Jezus staan, een beetje moeilijk gezegd misschien, in een soort heilige dialectiek ten opzichte van elkaar. Nog anders gezegd: Ze hebben elkaar nodig om goed begrepen te worden. Zoals het Nieuwe Testament zonder het Oude eigenlijk niet te begrijpen is, zo gaat volgens Lucas de diepere betekenis van het Oude Testament pas echt open door het Nieuwe. De waarschuwingen van de oordeelsprediking van Johannes, en van alle profeten die aan hem voorafgaan, zullen zo een baanbrekende functie krijgen door en voor het liefdewoord van Jezus. Het is dus niet zo dat de stem van de een de ander overbodig maakt. Maar het is ook niet zo dat het in het Oude Testament, de Joodse bijbel, de Tenach, de hele tijd al over Jezus gaat. Het gaat hier om beelden van vervulling. Het verlangen is onmisbaar wanneer het bevrijdend woord gaat klinken. Jezus zegt:

De wet en de profeten gaan tot aan Johannes: Sindsdien wordt het koninkrijk van God verkondigd, en iedereen wordt met klem genodigd binnen te komen. Maar nog eerder vergaan hemel en aarde dan dat er ook maar één tittel van de wet vervalt.¹²

Het is dus niet zo dat met de komst van Jezus het Oude Testament heeft afgedaan. Eerder zou je kunnen zeggen dat in de verkondiging van Jezus de betekenis van Gods wet als woorden van leven om je weg mee te gaan opnieuw wordt ontdekt.

Daar horen beelden van vervulling bij, die telkens opnieuw geopend kunnen worden om te worden geactualiseerd. Het oude beeld van de wijngaard werd al eerder in Jesaja gebruikt voor Israël.¹³ Daar begon het als een liefdeslied, maar het liep uit op oordeel. Hier, in Jesaja 27 wordt het beeld uitgewerkt, vol liefde voor de vruchten en loopt het uit op heil.¹⁴ Kordaat zal

de eigenaar optreden wat betreft de aanpak van het kwaad, verbeeld door de dorens en de distels. Dat is het kritische moment, het oordeel zo u wilt. Daar zit een verlangen achter naar zuiverheid waar de profeten van Israël naar uit hebben gezien. Maar ja, wanneer zal dat gebeuren? Niemand die het weet. Is het een punt in de tijd of in ons denken? Hoe dan ook, uitdrukkelijk klinkt de verzekering dat Gods volk tenslotte geen vernietiging te wachten staat, maar dat de vruchten van zijn oogst de hele aardbodem zullen bedekken. Anderen zullen daar dus in delen. Zo wordt God in de bijbel voorgesteld, soms impliciet soms expliciet, als de eigenaar die vol verlangen uitziet naar de oogst.¹⁵ Maar die opbrengst is er niet omwille van zichzelf of een excessieve verrijking van de heer van de wijngaard. Het gaat om een symbooltaal voor het welzijn van mensen in het licht van God. De schepping komt tot zijn recht. 'Vruchten' zijn altijd symbooltaal voor daden van gerechtigheid, rechtvaardige daden van mensen. Daarbij kun je denken aan Psalm 1, waar de mens die vreugde vindt in de wet van de Heer ...

... zal zijn als een boom,
geplant aan stromend water.
Op tijd draagt hij vrucht,
zijn bladeren verdorren niet.
Alles wat hij doet komt tot bloei.¹⁶

Wij worden uitgenodigd deze beelden 'open te maken' en op ons eigen leven te betrekken. De dreigende kant en de vreugdevolle kant, de teleurstelling en de vervulling, de onvruchtbaarheid en het vrucht dragen lijken in bijbelse zin, merkwaardig genoeg, wel onlosmakelijk met elkaar verbonden in één reliëf. Immers telkens weer stokken de generaties. Telkens weer lijkt het alsof er allemaal niets van terecht komt. Telkens weer dreigt het oordeel, mislukt de oogst, is er sprake van crisis. Maar ook telkens weer zijn daar momenten van vreugde omdat er wel degelijk iets te oogsten valt, soms op onverwachte plaatsen. In de gelijkenis van de onvruchtbare vijgenboom werkt Lucas deze thematiek uit in een kritische analyse van het menselijk bestaan. Het bestaansrecht van de vijgenboom in de wijngaard hangt, vroeger of later, af van het dragen van vrucht. Er is een periode van verwachten en verzorgen. Maar er is ook een periode van vruchten en oogst. Niemand zou zich daarover hoeven te verbazen. Het is immers de aard van de vijgenboom om vijgen te dragen. Enerzijds, vanwege de geduldige opstelling van de wijngaardenier een beeld van liefdevolle geduldige verzorging, een tijd van genade, is het anderzijds een gelijkenis van urgentie en bewustwording. Immers, als de boom zonder vruchten blijft, kan er voor hem in de wijngaard op den duur geen plaats meer zijn.

U begrijpt dat zo'n Jezuswoord, later, in de vroege en

latere kerk een enorme extra lading heeft ontvangen, toen de geschiedenis zijn loop kreeg in de joodse opstand, de inname van Jeruzalem de Romeinen, de verwoesting van de tempel, de diaspora en het totaal uiteenslaan van het joodse volk na de opstand van Bar Kochba in 135 na Christus. Een gelijkenis is in eerste aanleg een spiegel. Jij bent het die erin kijkt en als jij eerlijk kijkt ben jij het die waarschuwingen én bemoedigingen ontvangt voor je eigen leven. Maar de allegorische gelijkstellingen liggen voor de hand. Dan wordt de wijngaard Israël, de vijgenboom Jeruzalem en de wijngaardenier is Jezus, die nog heeft geprobeerd de boom te redden, maar tevergeefs. Ja met wat goede wil zijn zelfs de drie jaren van zijn optreden herkenbaar in de gelijkenis van de onvruchtbare vijgenboom.

Het is begrijpelijk dat de gelijkenis op den duur zo is begrepen.¹⁷ Ook dit lijken immers beelden van vervulling. En zou Christus de ondergang van Israël niet werkelijk hebben voorvoeld? Wie zal het zeggen? De tragiek van deze allegorische leeswijze is echter dat je, als het hierbij blijft, van je af gaat wijzen: Zij hebben het gedaan! Zij waren onvruchtbaar in termen van gerechtigheid. Daarom heeft God hén verworpen. U begrijpt, hier komen historische drama's en catastrofes uit voort. Want een volk dat God verworpen heeft, kent geen bestaansrecht in de wereld. De Holocaust van de 20e eeuw is niet zonder voortraject gekomen.

Van groot belang is het dus terug te keren tot de bijbel als spiegel. Als je recht voor de spiegel staat zie je maar één persoon. Dat is de geestelijke kracht van de bijbelse metafoor, de kern van de gelijkenis. Ook in het laatste bijbelboek komt dan het beeld van de oogst terug. Nu is het, in de visionaire taal van de Apocalyps, de engel met de sikkel, die komt om de vruchten van de aarde die rijp is voor de oogst. Maar er loopt bloed uit de grote perskuip van Gods woede.¹⁸ Ooit is een Israëlitische profeet bij het treden van de persbak, terwijl hij de boer met zijn voeten zag stampen in de druiven, dit macabere beeld van vervulling aangereikt.¹⁹ De waarheid over de daden van de mensen komt aan het licht van God. Bij een zinvol Godsbeeld kan de heilige verontwaardiging van God over het onrecht dat op aarde gebeurt dan niet ontbreken. Maar aan die woede komt een einde. Het loopt uit op een lofzang voor God, omdat het zijn rechtvaardige daden zijn die tot vervulling komen onder de mensen.

Ook hier weer een beschrijving die wel lijkt te zijn ontleend aan de val van Jeruzalem.²⁰ Maar de betekenis van het beeld van de grote perskuip van Gods woede gaat ver boven deze historische gebeurtenis uit. Immers, goed en kwaad zijn samen opgegroeid. Het bleek onmogelijk het graan tijdens het opgroeien van het onkruid te scheiden. Pas de dag van de oogst betekent het uur der waarheid.²¹

John Steinbeck ontleende de titel 'De druiven der gramschap', *The Grapes of Wrath* van zijn beroemde boek uit 1939 over het schrijnend lot van de armen uit Oklahoma die tevergeefs hun heil zochten op de fruitplantages van California aan Openbaring 14. In hoofdstuk 25 van zijn boek schrijft Steinbeck: 'In de ogen van de hongerigen is een groeiende gramschap. In de zielen van het volk vullen zich de druiven der gramschap en ze worden zwaar, zwaar om geoogst te worden.'²² Ik weet niet of er vandaag nog veel mensen zijn die geloven in Godsoordeel over de onverantwoordelijke rijken, een oordeel dat voortkomt uit de solidariteit van de armen, het oordeel waar Steinbeck naar uitzag in de wereldgeschiedenis.²³ Deze vorm van denken over vruchtbaarheid is vandaag niet in de mode, tenminste niet bij ons. Het zijn in ieder geval niet deze beelden van vervulling en sociale gerechtigheid waar de eenheid van de Europese Unie op is gebouwd. En toch, de boeteprediking en de verlossing veronderstellen elkaar. Dat zal niet veranderen: Zonder zelfkennis en inzicht in onvruchtbaarheid geen daden van recht, geen heil en ook geen zegen. Beelden van vervulling zijn bestemd telkens opnieuw te worden geactualiseerd, Gelijkenissen zijn spiegels. Wie de schoen past die trekke hem aan. Vergeet niet: De kribbe van Christus staat niet in het paleis van Herodes.

Amen.

Uitzending en zegen

Weest u ervan verzekerd gezegende mensen te zijn. U mag vertrouwen op Gods zegen op uw daden van gerechtigheid. Geen verdienste, maar genade staat centraal als mensen elkaar ontmoeten in het licht van God.

De Here zegene u en behoede u;
de Here doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;
de Here verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Noten

¹P.W. Hollenbach, 'Johan the Baptist' in: Freedman, D.N. (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*, III, H-J, New York/London, 1992, 887-899, i.z. 889-890.

²Lucas 1, 5-25

³Lucas 1, 26-35

⁴Lucas 1, 36-45

⁵Lucas 1, 46-56, de lofzang van Maria.

⁶Lucas 1, 57-80

⁷Lucas 2, 1-20. Indien voorafgaande als een zogenaamd chiaistisch patroon, zoals Hollenbach doet, wordt opgevat, waarvan de ontmoeting van de twee moeders met de vrucht in hun schoot het centrum is, dan is Lucas 1 als geheel de ouverture bij de geboorte van Christus, dan wel van het hele evangelie.

⁸Lucas 1, 6-7

⁹Jesaja 55, 10-11

¹⁰Cf. de film *Kadosh* van Amos Gitai uit 1999 over het lijden van een orthodox joodse vrouw die ten onrechte als onvruchtbaar wordt aangemerkt.

¹¹Voor deze lijn van interpretatie van de onvruchtbaarheid van Abraham en Sara, zie: Augustinus, *De Civitate Dei*, boek XV-iv.

¹²Lucas 16, 16-17

¹³Jesaja 5, 1-7

¹⁴Wildberger, H., *Biblischer Kommentar Altes Testament*, X/2, *Jesaja*, 2. Teilband, *Jesaja 13-27*, Neukirchen/Vluyn 1978, 1011-1012.

¹⁵Cf. Lucas 20, 1-19.

¹⁶Psalm 1,3

¹⁷Fitzmyer, J.A., *The Gospel According to Luke X-XXIV*, New York/London 1985, 1003-1009.

¹⁸Openbaring 14,19

¹⁹Cf. Jesaja 63, 2-6 en Joël 4,13. Cf. ook: Steinbeck, J., *The Grapes of Wrath*, 193. De titel is gebaseerd op de *Battle Hymn of the Republic*: 'Mine eyes have seen the glory of the coming of the Lord. He is trampling out the vintage, where the grapes of wrath are stored.'

²⁰De Romeinen '... staken iedereen die ze tegenkwamen overhoop, ze barricadeerden de straten met lijken en ze zetten de hele stad onder stromen bloed, zoveel dat niet zelden het vuur onder het bloedvergieten uitging.' Flavius Josephus, *De Joodse Oorlog*, VI-406, vert. F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes, Baarn 1992, 474. Cf. Kroon, K.H., *Openbaring hoofdstuk 12-22*, Kampen z.j., 123-126.

²¹Augustinus: *Civitas permixta*. Cf. Mt.13,30.

²²Steinbeck, J., *The Grapes of Wrath*, London 1980 (=1939), 369: '... and in the eyes of the people there is the failure; and in the eyes of the hungry there is a growing wrath. In the souls of the people the grapes of wrath are filling and growing heavy, growing heavy for the vintage.'

²³Cf. Mak, G., *Reizen zonder John*, Amsterdam 2012.

Figuur 1: Johannes de Doper, Byzantium, 1300